

Het vormenrijke geslacht Rhododendron

Door Theo Leijdens

Er zijn rododendrons en rododendrons. In het eerste beste tuincentrum al, kom je een frappante variatie tegen, wintergroene met flink blad en forse bloemtrossen, maar ook wintergroene met mini blaadjes en kleine bloemetjes. Wintergroene zogenaamde Japanse Azalea's. Bladverliezende Azalea's. En dan blijken er ook nog rododendronvormen te zijn die je in een tuincentrum nooit tegenkomt. Interessant genoeg om er wat dieper op in te gaan.

Rekkelijke botanici tellen er wat minder maar de preciezen komen op ongeveer 1000 soorten.

Volgens de huidige indeling behoort Rhododendron, samen met een heleboel andere geslachten, tot de familie van de Ericaceae, de Heide familie. Het geslacht Rhododendron is groot. Dat is in vergelijking met andere geslachten best veel. De toch ook niet kinderachtige Rosa en Quercus bijvoorbeeld, komen er in vergelijking maar bekaaid af. De natuurlijke omgevingen waarin wilde rododendrons voorkomen lopen nogal uiteen, van de Noordpoolcirkel tot Australië en van Europa via Noord-Amerika tot en met Azië. Van laagland tot hooggebergte. Van ijzige gebieden tot de tropen. Een interessante verklaring over de oorzaken van die verspreiding wordt gegeven op het internet: <https://www.rhododendron.org/v47n3p139.htm>

Afhankelijk van de omstandigheden waarin het geslacht de afgelopen tientallen miljoenen jaren zich moest zien te handhaven zijn de verschijningsvormen heel verschillend geworden. Bomen van 30 meter zijn er, maar ook kruipertjes van 5 centimeter. Blad van een halve meter maar

ook van millimeters. Bloemtrossen als een kinderhoofd en bloemtrosjes als een duimnagel. Wintergroen tot volkomen kaal in de winter. Een uitzonderlijke bloemkleur-variantie. Soorten die iedereen onmiddellijk als Rhododendron herkent tot soorten waar alleen wetenschappers nog een Rhododendron van kunnen maken. De vormenrijkdom, de dikwijls uitbundige bloei en de diversiteit aan bloemkleuren hebben in de loop van de afgelopen paar honderd jaar veel kwekers ertoe aangezet tuinhybriden te kweken, er zijn inmiddels zo'n 30.000 geregistreerde hybride-cultivars. Het hadden er nog veel meer kunnen zijn, maar door de uiteenlopende evolutie is het onderling kruisen tussen soorten lang niet altijd mogelijk.

Er zijn 8 subgeslachten, verder verdeeld in totaal 12 secties, elke sectie verdeeld in zo'n 60 subsecties en tenslotte de 1000 soorten verdeeld over de subsecties.

In het jaar 1900 was er nog geen inzicht in de echte omvang van het geslacht. Het aantal hier bekende soorten was gering, pas rond het begin van de 20e eeuw werden door een hele reeks beroemde 'plant-hunters' voornamelijk vanuit Azië in een razend tempo vele honderden nieuwe soorten naar Europa gebracht. Daar werden ze enthousiast verzameld, arboretums en fanatieke particulieren maakten er willig plek voor, kwekers stortten zich op de vermeerdering en op het samenbrengen van de beste eigenschappen in een stroom hybriden. Ook wetenschappers kwamen gretig op die aanvankelijk onoverzichtelijke, steeds maar groeiende soorten-berg af en probeerden er fanatiek orde in te scheppen. De ene na de andere

verhandeling over de soorten-samenhang werd gepubliceerd en vervolgens afgewezen, herzien of aangevuld. Zo aan het eind van de 20e eeuw was er uiteindelijk een verwantschapsindeling, gebaseerd op de bijdragen van velen, waar iedereen zich min of meer in kon vinden en al die 1000 soorten een plekje hadden. De 'Chamberlain' indeling wordt die genoemd. De opbouw ervan is hiërarchisch: Het geslacht Rhododendron, opgesplitst in 8 subgeslachten, de subgeslachten weer verder verdeeld in totaal 12 secties vervolgens elke sectie verdeeld in subsecties, gezamenlijk een stuk of 60 en tenslotte de 1000 soorten verdeeld over de subsecties. Al die subgeslachten, secties en subsecties kregen elk mooie wetenschappelijke namen: Hymenanthus, Tsutsusi, Pentanthera, Heliopetala en zo, een stuk of 80 in het totaal. De 'Chamberlain' indeling met al zijn fraaie namen is tot op de dag van vandaag wel heel erg ingeburgerd.

Hoe nou eigenlijk de oer-Rhododendron, tientallen miljoenen jaren geleden het geslacht voor het eerst vorm kreeg, toen er als het ware nog maar één soort was, het voor mekaar heeft gekregen zich tot de huidige 1000 soorten te ontwikkelen? Een deel van het antwoord op die vraag werd in 2005 gegeven in het 'Goetsch' rapport, waarin op basis van DNA-onderzoek de meest waarschijnlijk doorlopen evolutie-routes worden weergegeven. Het rapport geeft de conclusies onder meer in grafische presentaties, in zogenaamde fylogrammen. De 'Goetsch' fylogrammen zijn te vinden op:

<http://www.rhododendron.dk/'Goetsch'-E-Hall-2005.pdf>

Voor de geïnteresseerden, een overzichtelijke 'handleiding fylogrammen lezen' vindt u op: [http://www.mycologen.nl/Coolia/PDF-files/Coolia55\(2\)87-94Aanen bomen lezen.pdf](http://www.mycologen.nl/Coolia/PDF-files/Coolia55(2)87-94Aanen%20bomen%20lezen.pdf)

Hier en daar lopen de verwantschapsstructuren van 'Goetsch' en 'Chamberlain' stevig uiteen. En in

tegenstelling tot 'Chamberlain' laat 'Goetsch' het indelen in groepen voornamelijk over aan de gebruiker. Het aantal door 'Goetsch' onderzochte soorten is relatief bescheiden, minder dan 10% van het totaal. Er is wel voor gezorgd dat in het onderzoek de gehele breedte van het geslacht werd bestreken. De op relatief weinig soorten gebaseerde fylogrammen van 'Goetsch' en de decennialang doorwrochte 1000 soorten-indeling van 'Chamberlain', voorlopig moeten we ze allebei gebruiken. 'Goetsch' voor inzicht in de evolutionaire ontwikkelingen, 'Chamberlain' om de, weliswaar nog 'ouderwets' vastgestelde relaties van de nog niet door 'Goetsch' onderzochte soorten naar de wél onderzochte te kunnen

Als in de toekomst het hele geslacht, alle 1000 soorten, met behulp van de meest moderne onderzoeksmethoden in kaart is gebracht, dan hebben we 'Chamberlain' niet meer nodig. Maar zover is het nog niet, tot dat moment moeten we, om overzicht te houden, stukje bij beetje improviseren. Hierna volgt een indeling die zo goed mogelijk recht doet aan de huidige stand van 'Goetsch' met, nog steeds, zware ondersteuning van 'Chamberlain'. De gebruikte groepsnamen zijn zoveel mogelijk van de 'Chamberlain' indeling afgeleid, hopelijk is het resultaat zodanig dat die als logisch wordt ervaren. In de tekst wordt de geslachtsnaam Rhododendron hier en daar afgekort tot: R.

..de logica wordt hiermee geweld aangedaan want ook Vireya Rhododendrons zijn geschubd.

Vanwege de al zo lang ingeburgerde namen voor de groepen 1 en 2 (Vireya Rhododendrons en Geschubde Rhododendrons) zijn ze ook hierna gehandhaafd. Maar voor de goede orde, de logica wordt daarmee geweld aangedaan omdat ook Vireya Rhododendrons geschubd zijn.

1: Bladschubben

Geschubd, dat slaat op een eigenschap die uniek en consequent alleen bij de soorten uit deze twee groepen voorkomt, schubjes op bovengrondse plantdelen, het beste te zien op de achterzijde van het blad. Met een loepje lukt dat prima, maar met het blote oog en voldoende licht wil het dikwijls ook nog wel. De foto (genomen met de foto-toestel lens pal op een uitvouwbaar handloepje met 10x vergroting) geeft een rijk voorziene schubbenbedekking, maar bij sommige geschubde Rhododendrons staan de schubjes veel verder uit elkaar en zijn lastiger waar te nemen.

GROEP 1: VIREYA RHODODENDRONS

2: *R. lochae*

In tuincentrums zullen we ze niet zomaar tegenkomen, want allemaal, zonder uitzondering, zijn ze in de verste verte niet winterhard bij ons. Jammer genoeg, want vele zijn zeer mooi en sommige hebben welriekende bloemen.

Een poosje heb ik de plant van de foto geprobeerd, 's-zomers buiten, 's-winters binnen, maar na een paar jaar vond hij het welletjes en ging dood. Er zijn er heel veel in het

wild, ongeveer 300 soorten, allemaal uit Z.O. Azië en veel fraaie hybriden zijn er gemaakt. Tenzij je beschikt over een vorstvrije kas, wordt het hier gemakkelijk niks. En kruisen voor een betere winterhardheid met de geschubde Rhododendrons van groep 2? Het schijnt niet te kunnen.

GROEP 2: GESCHUBDE RHODODENDRONS

Tussen de 150 en 200 soorten komen er in het wild voor, erg winterharde planten, half harde twijfelaars en boterzachte. Een paar uit de Europese Alpen, een paar uit Noord-Amerika, de rest uit Azië. Zowel bladverliezend als wintergroen, dikwijls rijkbloeiend met bloemformaten van erg mini tot erg maxi. Een grote bloemkleur variatie. Sommige met welriekende bloemen en vele met aromatisch blad, wedijverend met tijm en rozemarijn. Van heel erg laaggroeiend, tot metershoog. Uit deze groep is een groot aantal uitstekende hybride-cultivars gekweekt. Sommige van de soorten en vele cultivars zijn gemakkelijk verkrijgbaar en uitstekend geschikt voor toepassing in onze tuinen. Afhankelijk van de soort of cultivar bloeien ze in de periode januari tot juni.

3: *R. fastigiatum*

Een paar voorbeelden van hybriden binnen groep 2:

4. *R. ciliatum*

5. *R. baileyi*

6: *R. primuliflorum*

7: *R. hanceanum Nanum*

8: *R. davidsonianum*

9: *Rhododendron 'Sarled'*

10: *Rhododendron 'Yellow Hammer'*

GROEP 3: CHONIASTRUM RHODODENDRONS

Het betreft een kleine groep van ± 10 soorten van voor West-Europa veel te winterzachte Rhododendrons. Allemaal komen ze uit Zuidoost-Azië. Ik heb met soorten uit deze groep geen enkele ervaring en er dus ook geen verhaal over.

GROEP 4: PONTICA RHODODENDRONS

Een bekende vertegenwoordiger uit deze groep is de *Rhododendron ponticum*, de soort waarvan wel eens, overigens ten onrechte, wordt beweerd dat het 'onze eigen' wilde rododendron is.

..een paar komen er uit Europa (maar niet uit onze Lage Landen)

11: *R. ponticum*

Op het plaatje een 'echte' *R. ponticum* uit de Kaukasus. Er zijn meer dan 200 soorten in deze groep, een paar komen er uit Europa (maar niet uit onze Lage Landen) een paar groeien van nature in Noord-Amerika, het overgrote deel komt uit Azië. Alle soorten zijn wintergroen, maar andere eigenschappen variëren nogal. Interessant bijvoorbeeld zijn de verschillen in bladbeharing, vooral aan de bladonderkanten. Van helemaal glad tot dicht behaard. Zie de 2 detailfoto's, ook weer met de fototoestel-lens bovenop de 10x loep. Er zijn soorten met een volwassen hoogte van 30 centimeter, maar er zijn ook soorten die 100 x zo groot worden, 30 meter.

12. Onbehaard blad onderkant

13: Behaard blad, onderkant

Een enorme variatie in blad- en bloemformaten, in winterhardheid, in bloemkleur. Afhankelijk van de soort zijn er bloemen van februari tot augustus. Vooral uit deze groep komen er heel erg veel hybriden. Nederlandse kwekers hebben daaraan flink bijgedragen. Veel hybride Rhododendrons worden best fors, maar met het verschijnen van de Repens hybriden, de Williamsianum hybriden en de Yakushmanum hybriden is er inmiddels een ruime keus in veel bescheidener groeiende planten.

Voor toepassing in tuinen worden Rhododendrons nogal eens gekozen om hun bloemen. Terecht, maar bij een zorgvuldige cultivarkeus zorgen ook de habitus en de schoonheid van het blad ervoor dat er veel langduriger dan de bloeitijd een opvallend sieraad in de tuin staat.

14. *Rhododendron auriculatum*. Enorme en zeer welriekende bloemen, één van de laatste bloeiers: eind juli

15. *R. degronianum yakushimanum*

16: *R. williamsianum*

17: *R. dichroanthum scyphocalyx*

18: *R. tsariense*

19: *R. arboretum delavayi*

Een paar voorbeelden van hybriden binnen groep 4:

20: *Hymenanthus* hybride - foto Piet vd Klundert

21: *R. Mrs Tom Lowinsky* - foto Annie Soeren

22 (links). *R. XOL Sakidori*. Voorbeeld van een hybride die ná de bloei uitloopt met bronskleurig nieuw blad en daarmee extra sierwaarde heeft

23 (rechts): *R. Viking Silver*. Foto van Rinus Manders. Voorbeeld van een bescheiden groeiende hybride, ook na de bloei is het een sieraad in de tuin.

GROEP 5: PENTANTHERA RHODODENDRONS

Een stuk of 20 soorten komen er uit Noord-Amerika, eentje uit Europa en 2 uit Azië. Zonder uitzondering zijn ze bladverliezend. Alhoewel, bij sommige soorten valt het blad pas in het voorjaar en lijken ze oppervlakkig wintergroen. Nagenoeg allemaal zijn ze in ons klimaat uitstekend toe te passen. Al heel vroeg, al vóór 1850, werden in de omgeving van Gent tussen de Amerikaanse soorten en de Europese soort, heel veel mooie hybriden gemaakt, de 'Harde Gentse' worden die genoemd. Het zijn bijna zonder uitzondering zeer betrouwbare planten, zeer rijkbloeiend, zeer kleurdivers, dikwijls zeer welriekend tijdens de bloei en nogal eens met een zeer uitstekende herfstkleur, maar de meeste worden uiteindelijk zeer fors. Toen ook de 2 Aziatische soorten beschikbaar kwamen breidden de kruisingsactiviteiten zich nog eens uit, heel veel uitstekende tuinhybriden kwamen erbij, niet alleen in België, maar ook in Engeland, Duitsland en Amerika. De bloei concentreert zich in mei tot en met juli.

24: *R. atlanticum*; Oost VS

25. *R. luteum* Oost Europa

26: *R. occidentale* West VS

27. *R. molle* (Azië, Japan)

Een paar voorbeelden van herfstkleuren binnen groep 5:

28 & 29: Herfstkleuren in *R. Pentanthera*

Een paar voorbeelden van hybriden binnen groep 5:

30: *R. Nancy Waterer* - foto Annie Soeren

31: *Pentanthera* hybride met dubbele bloemen - Foto Piet v/d Klundert

GROEP 6: TSUTSUSI RHODODENDRONS

Deze door mij gebruikte naam 'Tsutsusi' dekt niet precies dezelfde lading als de vanouds bekende zelfde naam in 'Chamberlain'. Dat komt omdat 'Goetsch' de oude indeling enigszins doorkruist heeft. Alle ongeveer 100 soorten uit deze groep komen uit Azië, als je naar de diverse soorten kijkt is het soms moeilijk te geloven dat de door DNA onderzoek aangetoonde nauwe verwantschap er ook werkelijk is. Voor mezelf splits ik de groep voorlopig maar eens in 4 clusters:

- a) De alom bekende zogenaamde Japanse Azalea cluster, in mindere of meerdere mate wintergroen. Er zijn ongeveer 60 soorten, de winterhardheid, het groeiformaat, de bloemgrootte en de bloemkleuren zijn nogal verschillend. Veel erg goede tuinhybriden zijn er gemaakt maar ook erg veel niet-winterharde kruisingen die bij ons kamerazalea's zijn gaan heten. In tuincentrums is er dikwijls een ruime keuzemogelijkheid.
- b) De onbegrijpelijkerwijs onbekende Brachycalyx cluster, op één na volledig bladverliezend. Het aantal soorten? Daar is nog discussie over, in ieder geval zijn het er niet veel. Het merendeel is winterhard genoeg bij ons en het kunnen betrouwbare, rijkbloeiende, grote struiken worden. Voor zover ik weet zijn er geen hybriden in omloop. De verkrijgbaarheid is slecht.
- c) De Ovatum cluster die maar uit een paar voor ons klimaat veel te zachte soorten bestaat. Met soorten uit deze cluster heb ik geen ervaring en ik kan er niets zinnigs over melden.
- d) Twee nauwelijks als Rhododendrons te herkennen soorten, Rhododendron nipponicum en Rhododendron semibarbatum. Ze kunnen goed overweg met ons klimaat. De verkrijgbaarheid is slecht.

32: Japanse Azalea (wintergroen), klein-bloemig. *R.kiusianum*, een witte vorm

33: Japanse Azalea (wintergroen), groot-bloemig *R. nakaharae*

34: Plant uit de Brachycalyx cluster, bladverliezend, in dit geval: een witte vorm van *Rhododendron reticulatum*

35: Plant uit de *Brachycalyx* cluster, bladverliezend, in dit geval: *Rhododendron weyrichii*

36: *Rhododendron nipponicum* (bladverliezend – goede herfstkleur)

37: *Rhododendron semibarbatum* (bladverliezend)

GROEP 7: SCIADORHODION RHODODENDRONS

Ook hier is sinds 'Goetsch' zoveel gewijzigd dat deze groepsnaam een andere dekking heeft dan in 'Chamberlain'. De groep bestaat uit een stuk of 20 soorten die onderling nogal verschillen. Er is één punt van overeenkomst, ze zijn allemaal bladverliezend. Soorten komen uit Azië of Noord-Amerika. Interessant is dat sinds 'Goetsch' het hele vroegere geslacht *Menziesia* is vervallen en ter uitbreiding is gekomen van het geslacht *Rhododendron*. De ex-*Menziesia*'s omvatten een stuk of 10 soorten. Vermoedelijk zijn er alleen hybride-cultivars van soorten uit ex-*Menziesia* in omloop. In cultuur zijn sommige soorten lastig. *Rhododendron schlippenbachii*, *Rhododendron vaseyi* en de ex-*Menziesia* *Rhododendrons* gedragen zich, maar andere soorten in deze groep doen nogal eens moeilijk. Vooral de in mijn ogen aller-moeilijkste winterharde *Rhododendron*, de Noord-Amerikaanse *Rhododendron albiflorum* blijft, wat je ook probeert, een dwarsligger. De verkrijgbaarheid van soorten uit deze groep is slecht.

38: *R. schlippenbachii*

39: *R. albrechtii*

42. *R. quinquefolium*

40: Een ex- *Menziesia*, waarschijnlijk is dit inmiddels *R. multiflorum*

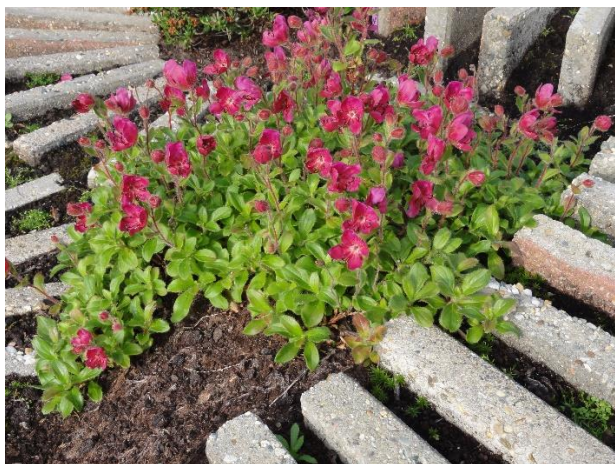
43. *R. albiflorum*. Foto: Washington Native Plant Society

GROEP 8: RHODODENDRON CAMTSCHATICUM EN RHODODENDRON REDOWSKIANUM

Tot slot, de rododendrons die binnenkort wellicht geen Rhododendron meer mogen heten, de Rhododendron camtschaticum en de veel zeldzamere Rhododendron redowskianum. Rhododendron camtschaticum is een prima plant voor de rotstuin. Ongeveer 15 centimeter hoog en zich langzaam via de wortel uitbreidend. Bladverliezend, bikkell winterhard. Het maakt eigenlijk niet uit hoe de geslachtsnaam is, het is en blijft een zeer mooi plantje.

41: *R. vaseyi*

44.R. camtschaticum

RHODODENDRON COLLECTIES VOOR HET PUBLIEK

Heel wat Arboretums hebben mooie Rhododendron collecties maar het Belmonte Arboretum in Wageningen spant in onze Lage Landen de kroon. Veel van de wildsoorten hebben een 'wildcollected' herkomst. Bij de plaatsing van de soorten en de ervan afgeleide cultivars is rekening gehouden met de botanische samenhang.

250 verschillende soorten uit het wild en 500 verschillende kweekproducten staan er inmiddels. De hechte samenwerking tussen de Belmonte organisatie en de Nederlandse Rhododendron Vereniging heeft tot dit unieke resultaat geleid.

Meer informatie vindt u op:

<http://www.belmontearboretum.nl/> en

<http://rhodovereniging.nl/>

=====

Foto: Piet van de Klundert, locatie Belmonte Arboretum, mei 2017

Geraadpleegd voor dit artikel:

- The Rhododendron Species van H.H. Davidian
- The Encyclopedia of Rhododendron Species van Peter A. Cox and Kenneth N.E. Cox
- Hardy Rhododendron Species, James Cullen
- De in de tekst aangegeven websites

Foto's zijn van:

- Annie Snoeren
- Piet van de Klundert
- Rinus Manders
- Washington Native Plant Society
<https://www.keepingitgreennursery.com/products/rhododendron-albiflorum-cascade-azalea>
- Theo Leijdens